

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

**Rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky u dětí
s kombinovaným postižením v rehabilitačních třídách**

Bakalářská práce

Praha 2012

Vedoucí práce:
PhDr. Pavlína Šumníková, Ph.D.

Vypracovala:
Jitka Kučerová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila prameny uvedené v použité literatuře.

Souhlasím, aby má práce byla uložena na Univerzitě Karlově a byla zpřístupněna studijním účelům.

V Praze dne .....

.....

Kučerová Jitka

Poděkování

Děkuji PhDr. Pavlíně Šumníkové, Ph.D., vedoucí bakalářské práce, za odborné vedení bakalářské práce a poskytování cenných rad.

Poděkování patří také pedagogickým pracovníkům třídy s rehabilitačním vzdělávacím programem v Základní škole speciální Nona v Novém Městě nad Metují, ve které jsem shromažďovala podklady pro realizaci bakalářské práce.

Kučerová Jitka

Anotace

Hlavní cíl bakalářské práce spočívá v charakteristice jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovanými vadami v rehabilitačních třídách.

Parciální cíl bakalářské práce je vytvořit sborník pracovních listů pro žáky s kombinovanými vadami v rehabilitačních třídách, kde rozvoj grafomotoriky ovlivňovala absence pracovních listů.

Bakalářská práce je zpracovaná metodou pozorování grafomotorických dovedností u žáků s kombinovanými vadami a analýzu výsledků grafomotorických činností uvedenou v závěru části práce.

Bakalářské práce se věnuje charakteristice oblastí kombinovaného postižení a rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky, pokračuje v představení třídy s rehabilitačním programem v základní škole speciální, poukazuje na poznatky z práce s dětmi s kombinovaným postižením a výsledek práce jsou konkrétní návody k činnostem, které napomáhají celkovému rozvoji jemné motoriky a grafomotoriky dítěte.

Annotation

Principal aim bachelor work rests in characteristics fine motory and grafomotoriky near pupil with combination defect in rehabilitative classes.

Partial aim bachelor work be formed memorial volume jobsheet for pupil with combination defect in rehabilitative classes, where development grafomotoriky work absence

Bakalarska work is worked observational method grafomotoricky skill near pupil with combination defect and analyses record grafomotoricky activity listed in findings parts work.

Bakalarske work with inscribe to characteristics region combination infliction of and development fine motory and grafomotoriky, advances in introduction class with rehabilitative programme in primary jobsheet.school special, advert to piece of knowledge from work with children with combination infliction of and result work they are concrete instruction to activity, that have abetment general development fine motory and grafomotoriky child.

Obsah

Úvod

1 Kombinované postižení

1.1 Charakteristika kombinovaného postižení

2 Jemná motorika, grafomotorika a dětská kresba

2.1 Grafomotorický rozvoj dítěte

2.2 Metodika rozvoje grafomotoriky

2.3 Metodika počátečního psaní

2.4 Charakteristika laterality

3 Rozvoj grafomotorických listů u žáků s kombinovaným postižením v rehabilitačních třídách

3.1 Popis zařízení, v němž probíhalo výzkumné šetření a rozvoj grafomotoriky

3.2 Tvorba grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovanými vadami

3.2.1 Cvičení 1 – Čmárání všemi směry

3.2.2 Cvičení 2 – Kroužení oběma směry

3.2.3 Cvičení 3 – Cvičení horního oblouku

3.2.4 Cvičení 4 – Cvičení dolního oblouku

3.2.5 Cvičení 5 – Dotyky hrotu na papíře

3.2.6 Cvičení 6 – Koordinovaně vedená čára – svislá

3.2.7 Cvičení 7 – Koordinovaně vedená čára – vodorovná

4 Závěr

5 Seznam použité literatury

Úvod

Jedinci s kombinovaným postižením byli v minulosti bez vzdělání. Výchova a vzdělávání jedinců se potlačila na úkor poskytování základních životních potřeb. (vše se začalo měnit v porevolučním období po roce 1989). Díky schválení MŠMT ČR s platností od 1.9. 1997 výuka probíhala podle osnov „Vzdělávacího programu pomocné školy“ a podle „Rehabilitačního vzdělávacího programu pomocné školy“ s platností od 1.9. 2003. Výuka umožnila jedincům s kombinovaným postižením naplnění práva na vzdělání. Od 1.9. 2010 se na všech základních školách speciálních zahájilo vyučování podle nového „Školního vzdělávacího programu“, který učitelé vytvořili podle „Rámcového vzdělávacího programu pro obor vzdělání základní škola speciální. (www.msmt.cz)

Vzdělávání žáků ovlivňovala absence didaktických materiálů, metodických příruček a speciálních učebnic pro práci se žáky s kombinovaným postižením. Cílem bakalářské práce je charakterizovat rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovaným postižením v rehabilitačních třídách. V bakalářské práci je úkolem shromáždit sborník pracovních listů na rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovaným postižením, za účelem vytvoření reálných grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovaným postižením.

První kapitola se zabývá kombinovaným postižením a její charakteristikou.

Ve druhé kapitole je zpracována problematika jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovaným postižením.

Třetí kapitola je zaměřena na rozvoj grafomotorických listů pro žáky s kombinovaným postižením, a ukázka tvorby grafomotorických cvičení s říkanky.

Ve čtvrté kapitole je popsáno celkové hodnocení bakalářské práce.

1 Kombinované postižení

1.1 Charakteristika a etiologie kombinovaného postižení

Kombinované postižení charakterizujeme jako trvalé zdravotní postižení v podobě poškození organismu nebo jeho funkcí, které negativně ovlivňuje schopnosti člověka existovat a vyvíjet aktivity směrem k prostředí, zvládat nejrůznější životní úkoly. To znevýhodňuje a poškozuje postavení člověka ve společnosti, dochází k poruše jeho vztahu s prostředím, což s sebou přináší problémy psychologického i sociálního charakteru, a dochází k poškozování kvality života postižených. (Ludíková , 2005)

Vymezení pojmu kombinovaného postižení (dále KP) patří v České republice mezi nejméně používané termíny vícenásobné postižení, kombinované vady, těžké postižení nebo multihandicap. Tyto pojmy jsou užívány jako synonyma. V anglicky mluvících zemích se používají pojmy multiple handicap (vícenásobně postižený) nebo severe/multiple disabilities (těžké/vícenásobné postižení). V němčině je užíván pojem schwerstmehrfachbehinderung (těžké vícenásobné postižení), na Slovensku pak termíny viacnásobné postihnutí a viaceré chyby. (Ludíková, 2005)

Etiologie KP není lehké jednoznačně určit, ale lze konstatovat, že příčiny je možné hledat ve všech obdobích života jedince. Za nejtěžší případy lze určit už příčiny v prenatálním stádiu vývoje. Mezi nejčastějším faktorům patří genetické vlivy, chromozomální aberace, infekce matky, intoxikace plodu, vývojové poruchy, poškození mozku a centrální nervové soustavy.

Klasifikace kombinovaného postižení

Ve speciální pedagogice je často užívané dělení na skupiny s jedinci s lehkým a těžkým stupněm postižení. Velmi obtížně se toto dělení u kombinovaných vad uplatňuje. Vančová (2001) uvádí specifika dvou kategorií, a to lehce a těžce vícenásobně postižené.

Do lehce kombinovaného postižení jsou zařazováni jedinci, kteří díky výchově a vzdělávání v běžné či speciální škole jsou schopni samostatně zvládat normální život, integrovat se do společnosti a dosáhnout odpovídající kvalitu života. Mohou získat kvalifikaci a připravit se na pracovní zařazení, formou podporovaného zaměstnávání.

Do těžce kombinovaného postižení jsou začleňováni jedinci, kteří na základě speciální výchovy a vzdělávání jsou schopni samostatně zvládat pouze základní nebo elementární praktické životní situace a neobejdou se bez druhé pomoci. Komunikace probíhá jen na principech alternativní a augmentativní komunikace. S jedinci se pracuje podle individuálního plánu se speciálními pomůckami k dosažení maximální míry socializace.

Vzdělávání žáků s kombinovaným postižením

Pedagogická činnost s uvedeným okruhem zdravotně postižených osob je velmi náročná a vyžaduje vysokou míru odbornosti a vytváření optimálních podmínek.

Pro potřeby resortu ministerstva školství se žáci s těžkým postižením a souběžným postižením více vadami člení do následujících tří skupin:

1. Společným znakem této skupiny je mentální retardace, která určuje nejvýše dosažitelný stupeň vzdělání.
2. Druhou skupinu tvoří kombinace vad tělesných, smysových a vad řeči bez přidruženého mentálního postižení. Speifickou skupinu tvoří žáci hluchoslepí.
3. Samostatnou skupinu tvoří žáci s poruchou autistického spektra. (Pipeková, 2010)

Žáci s těžkým (mentálním) postižením a souběžným postižením více vadami vykazují často poruchy motoriky, komunikačních schopností a jiná zdravotní omezení. U těchto žáků je nutné, aby se vzdělávali na základě speciálně upraveného vzdělávacího programu (RVP ZŠS, druhá úroveň, 2008). Charakteristické je individualizované vzdělávání. Vzdělávání má jiný obsah, využívá odlišné metody práce a vyžaduje speciálně upravené podmínky. Při vzdělávání se využívají alternativní a augmentativní komunikační systémy. Obsah vzdělávání je doplněn o relaxační činnosti a rehabilitační tělesnou výchovu nebo alespoň o prvky rehabilitační tělesné výchovy.

U žáků s kombinovaným postižením nelze předpokládat dosažení cílů základního vzdělávání. Vzdělávání ovlivňuje nízká míra rozvinutí psychických funkcí, zejména pozornosti, paměti, ale i volných vlastností potřebných k systematickému osvojování učiva. Je nutné podporovat rozvoj základních komunikačních dovedností, pohybové samostatnosti, základů sebeobsluhy a soběstačnosti. Podstatná je kultivace osobnosti žáka, rozvíjení estetického cítění a zájmů, výtvarných a hudebních schopností a nejjednodušších pracovních dovedností.

Veškerý vzdělávací obsah, metody a formy práce směřují k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí. Utváření klíčových kompetencí tvoří základ dalšího rozvoje žáků a slouží k jejich úspěšné integraci do společnosti. Vzhledem k závažnému narušení kognitivních funkcí u žáků s těžkým mentálním postižením a postižením více vadami je kladen důraz na klíčové kompetence komunikativní, sociální, personální a pracovní. Elementárních klíčových kompetencí mohou žáci dosáhnout pouze za přispění a dopomoci druhé osoby. (Pipeková, 2010)

Edukační cíle osob s kombinovaným postižením

Edukační cíle jsou nasměrovány k vybavení klienta adekvátním množstvím poznatků, dovedností a návyků, aby byl schopen zapojit se do pracovního a společenského života a žít mu přiměřenou kvalitu života bez zbytečné závislosti na svém okolí.

Cíl edukace osob s kombinovanými vadami lze charakterizovat jako snahu o maximálně možný rozvoj osobnosti každého jedince, dosažení adekvátního stupně vzdělání a zapojení do společnosti intaktních osob, přičemž musí být jednoznačně respektovány jeho individuální potřeby, které vyplývají zejména z charakteru kombinované vady, ale i dalších ovlivňujících faktorů. Edukace osob s kombinovanou vadou by měla vždy být realizována prostřednictvím individuálního vzdělávacího programu. (Ludíková, 2005)

2 Jemná motorika, grafomotorika a dětská kresba

2.1 Grafomotorický rozvoj dítěte

Začátky dětského grafického projevu jsou spojeny s radostí z pohybu ruky po papíru a z nakreslených čar, které zanechává barvička. Dítě s oblibou kreslí na různé materiály a nezřídka své kresby zviditelní na okolních předmětech, s oblibou na stěnách. Nejdříve čmárá mimovolně bez plánu a kontroly. Později vystřídá spontánní radost z výrazné a trvalé stopy, kterou zanechává ruka, záměrné úsilí o kresbu. Je posíleno a ulehčeno zráním centrální nervové soustavy, které přispívá k zvyšování úrovně koordinace a organizace pohybů těla i horních končetin. Pohyby ruky směrem od loketního kloubu ke konečkům prstů se zjemňují a začínají být kontrolovány smysly, zejména zrakem a hmatem. Grafický projev ovlivňuje psychiku dítěte. Vývoj psychických a motorických funkcí se zákonitě odráží ve zvyšování úrovně jeho grafomotorických schopností. Kvalita grafických tvarů a linií se zdokonaluje, pohyby ruky při kreslení se uvolňují. Dítě se je učí ovládat, aby mohlo dokonaleji uskutečnit vlastní grafický projev. Většinou se snaží kresbou nebo psaním znázornit a zaznamenat osobně významné zážitky a dojmy. (Lipnická, 2007)

Okolo 2. roku většině dětí dělá radost sledovat, jak tužka zanechává za sebou stopu. Zároveň dítě těší uvědomění, že je to ono, kdo svou rukou stopu tužky ovládá. Je to období tzv. “čáranice”. Často až po dokreslení dítě pojmenovává, co nakreslilo. Oblibou “čáranic” je z hlediska vývoje kresby velice důležité. Učí dítě sledovat a sladovat jemné pohyby ruky přerůstající v první pokusy o záměrné vedenou čáru.

Okolo 3. roku věku se v kresbě dítěte začínají vyskytovat záměrně vedené rovné čáry, čára se začíná uzavírat i do kruhu. Objevují se první postavy tzv. “hlavonožci”. Tyto postavy ještě nejsou propracované, chybí jim podstatné části těla. Většinou je to pouze kruh představující hlavu a z hlavy vycházející čáry naznačující končetiny.

Okolo 4. roku věku dítěte má většinou postava nakresleny oči a ústa. Dále se ve spontánní kresbě nacházejí sluníčka, jejichž paprsky bývají vedeny pouze jedním směrem, jednoduché stromy naznačené několika čarami. Mohou se objevovat oblouky. Oblouk často zastupuje lomené čáry, takže kolem 4 – 5 roku jsou střechy domečků zakulaceny, rovněž jako

celá stavba domečku. Ostrý roh je spíše náhodný, často bývá pouze jeden – v místě zahájení a ukončení pokusu o čtverec. Přerušeni rovnoměrné linie a změna směru přichází do kresby až později. Linie čar v tomto období je často roztřesená, kostrbatá. Čára bývá nerovnoměrně vedena, je neplynulá.

O kresbě dětí s kombinovaným postižením je možné obecně říci, že jedinci se k základním grafickým dovednostem a kresbě dostávají oproti svým zdravým vrstevníkům později a mnohdy po dlouhodobém úsilí. Vývoj jemné motoriky a kresby je většinou opožděn a je tedy na nižší úrovni, stejně jako rozvoj vnímání a utváření představ (které s vývojem motoriky souvisí). V kresbách dětí se objevuje primitivnější znázorňování, určitá námětová stereotypnost, nedostatek fantasmie, případně málo detailů. Znaky dětského výtvarného projevu přetrvávají až do dospělosti. (Bednářová, 2005)

2.2 Metodika rozvoje grafomotoriky

Základem je především poskytnutí dostatku příležitosti ke kreslení. Dítě by mělo mít k dispozici kout, kde má volně dostupné tužky a pastelky, dostatečné množství papíru ke kreslení. Hlavně dítě v kreslení povzbuzovat, oceňovat i dílčí úspěchy. Nehodnotit záporně jejich výkony, naopak oceňovat snahu o kreslení. U dětí, které mají sníženou koordinaci pohybu (v chůzi, běhu, při hrách), je vhodné se nejdříve zaměřit na rozvoj hrubé motoriky. Častěji zařadit rytmická cvičení, rehabilitační tělocvik. Je zapotřebí mít na paměti podmíněnost a posloupnost rozvoje motorických dovedností (od hrubé motoriky přes jemnou motoriku ke grafomotorice). Základní pohyby při psaní a kreslení vycházejí z hrubé motoriky, z pohybu velkých kloubů.

Činnosti rozvíjející motoriku jemnou

- skládání kostek – vyšší věže a hrady
- práce se stavebnicemi a puzzle
- navlékání korálek, knoflíků a těstovin
- provlékání šňůrek otvory nejrůznějších tvarů, uzlování na šňůrkách

- šroubování – větší uzávěry lahví, větší šroub a matka
- stříhání, modelování, lepení, malování vodovými barvami
- vytrhávání, skládání z papíru
- úkony spojené se sebeobsluhou – zapínání knoflíků, zipů, navlékání ponožek
- pomoc při každodenních činnostech v domácnosti
- cvičení s prsty – otevírání zavřené dlaně postupně po jednom prstu

(Bednářová, 2005)

Práce s metodikou při rozvoji jemné motoriky a grafomotoriky

- kreslení je vhodné vždy zahájit uvolněním ruky (cvičení panáčka „hadráčka“, uvolněné „gumové“ ruky)
- psaní prstem do krupičky, která je nasypaná na barevném tácku, je vhodný způsob k provádění grafomotorického cvičení
- umožníme dětem dotýkat se, přehrabovat, válet, mačkat, hníst různé materiály a tak je poznávat (písek, kamínky, hrách, čočka, fazole, krupice, korálky, kuličky různé velikosti, knoflíky, míčky)
- hra s vodou a práce s vodovými barvami
- využíváme písničku či říkadlo – kdy se během písničky či říkadla navozují potřebné pohyby ke psaní
- při grafomotorických činnostech střídáme psací plochy i náčiní – oblíbené jsou tabule (svislé i šikmé)
- v každé práci necháváme dítě, aby se stalo aktérem děje a bylo aktivním spolutvůrcem situace.

(Svobodová, 2001)

2.3 Metodika počátečního psaní

Metodika počátečního psaní (podle Svobodové, 2001) vychází z:

- požadavků školy a jejích osnov pro předmět psaní
- analýzy tvarů a tahů písmen malé i velké psací abecedy a jejich spojů
- návaznosti přípravy na psaní (uvolňovací grafomotorická cvičení) a prvopočáteční psaní
- podmínky dítě motivovat a získat ke spolupráci
- osobního přístup k dítěti
- užívání některých jednoduchých podpůrných technik

J. Svobodová (2001) rozdělila tahy uvolňovacích cviků a psacího písma do dvou skupin podle použití a obtížnosti. U dětí s obtížemi v oblasti grafomotoriky je vhodné procvičovat napřed tahy a písmena první skupiny.

První skupina tahů a písmen

Tahy uvolňovacích cviků a psacího písma:

- dotyky prstem, tužkou, obtisky štětcem
- volné čmárání a vybarvování
- klubička, kružnice kolem středu, ovály
- čáry všemi směry
- dolní oblouk, horní oblouk, girlandy, arkády, dolní a horní obloukový obrat, levý oblouk, pravý oblouk
- ostrý obrat, vratný tah
- horní zátrh, dolní zátrh

- horní klička, dolní klička, boční kličky
- kličkové obraty ve spojení s tahy této skupiny

Písmena:

- písmena malé psací abecedy (a, b, c, d, e, f, g, h, ch, i, j, l, m, n, o, p, r, t, u, v, y)
- písmena velké psací abecedy (A, G, I, J, M, N, O, U, V, Y, W)

Druhá skupina tahů a písmen

Tahy uvolňovacích cviků a psacího písma:

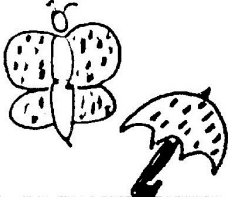

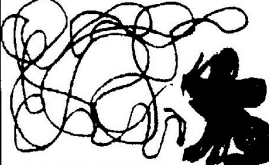
- vlnovky, hadovky
- spirály, počáteční a koncové závity
- osmičky, ležaté a stojaté
- spojení těchto tvarů kličkovým obratem

Písmena:

- malé psací abecedy (k, s, x, z)
- velké psací abecedy (B, C, D, E, F, H, CH, K, L, P, R, S, T, X, Z)

(Svobodová, 2001)

Metodika rozvoje grafomotoriky a počátečního psaní - (Svobodová, J. 2001).

TAH	NÁZEV	V PÍSMU	POZNÁMKY A NĚKTERÉ NÁMĚTY
	<p>dotyky prstem dotyky tužkou obtisky štětcem</p>	<p>tečka</p>	<p>pohyby zápěstí, flexe ZOB, ZOB. Zobe slepička, zobe zrníčka. Rozpíjení barevných skvrn na tvaru motýla, deštníku</p>
	<p>krátké svislé čáry shora dolů</p>	<p>abdefghchijklmnoprtuvvy/23</p>	<p>pohyby zápěstí, flexe PRŠÍ, PRŠÍ. Travička zelená.</p>
	<p>plynulost čáry grafomotorická zkušenost využití prostoru zacílení</p>	<p>plynulost</p>	<p>Myška běhá sem a tam. BĚHEJ, BĚHEJ. Pozor, kočka! Šup do díry! Diagnostika</p>

	vybarvování jakékoliv figury vybarvování pozadí		pohyby zápěstí, dukce, flexe, cirkumdukce Respektování ohraničeného tvaru, opora ruky o ulnární část.
	klubička kružnice ovály kružnice kolem středu ovály kolem středu	aodgq	cirkumdukce zápěstí různým směrem levotočivě pro psaní aodgq MOTÁM, MOTÁM klubičko. VAŘÍM, VAŘÍM brambory. Velký tvar „hrnce“. Housenky, korálky, zvířata, sněhuláci. V zoologické zahradě, mají slona v ohradě. Naše malá slepička, snáší pěkná vajíčka. Od znaménka kolem kuřátka dopředu, za zadečkem splácní a na znaménko.
	přizpůsobené ovály		
	směrové čáry vodorovné zleva doprava šikmá nahoru	– = u všech malých písmen	pohyb většinou z lokte odněkud někam Pes u boudy, koza u stromu. Auto na laně. Koleje. Žebřík. pohyb zápěstí, dukce Šel dědeček na kopeček pro stromeček. Orientace v prostoru, nahoře, dole, zleva, doprava.
	svislá shora dolů	u 23 písmen	ploty, stonky květin, pražce kolejí
	svislá zdola nahoru vratný tah část dolního obloukového obratu	bhmnquvwy / 9	totéž hřeben
	všemi směry do středu od středu	čárka z, k	slunce, kuličky do důlku bodliny ježka, stromy, stříkání, domky, obálky, zabal dárek

	<p>horní oblouk dolní oblouk girlandy arkády horní obloukový obrat dolní obloukový obrat oblouky pravé a levé</p>	<p>hchmn/4 uvwby/5 3 k c-chE</p>	<p>HOP, HOP krtčí kopeček HOUPY, HOUPY misticčky šupiny ryby, tašky na střeše zdobení šatů skleněná hora z pohádky banán, párek tulipány, „úzký pytlíček“ motiv rybích šupin</p>
	<p>horní zátrh</p>	<p>mnvwy/5</p>	<p>Šel dědeček na kopeček pro stromeček, BÁC. Spadl rovnou dolů.</p>
	<p>dolní zátrh</p>	<p>abdeh chilm nopr vw/16</p>	<p>Pohádka o ptáku Pětihladi a kouzelném prstenu, který ho změnil v chlapce, ten pak musel zpátky pěšky do kopečka.</p>
	<p>ostrý obrat</p>	<p>its/3 pj 1</p>	<p>OSTRÉ ZUBY, OSTRÉ ZUBY. krokodýl, zlá ryba, zmije, strašidlo, pila</p>
	<p>klička horní klička dolní kličky boční kličkový obrat</p>	<p>beh ch klf/7 ggy/3 ov f fov kz</p>	<p>klička vychází z oblouku horní z letovočivého dolní z pravotočivého vlna ovečky, pleteme svetr, čertí chlupy, kouř za autem, z komína, nad hrncem, kotlem šňůra u telefonu</p>
	<p>plynulé vedení čáry zleva doprava, v liniatuře</p>		<p>„dopisy“, napodobení písma hra na poštu, poštáka</p>

2.4 Charakteristika laterality

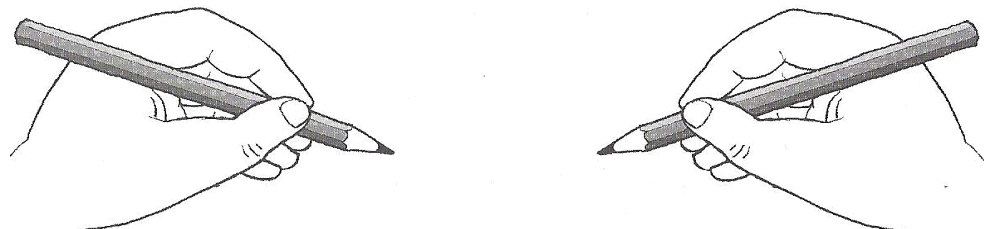
Kreslit levou či pravou rukou?

Pravorukost nebo levorukost je projevem funkční převahy jedné z horních končetin používaných při různých činnostech. Dítě má jednu ruku obratnější a pohyblivější než druhou. Tato vyhraněnost je podmíněná převahou mozkové hemisféry, takže laterality není záležitostí ruky a výchovy jejích pohybů. Souvisí s vrozeným zakódováním a naprogramováním přednostního používání jednoho z párových orgánů těla. Jednotlivé poloviny těla jsou přitom řízené opačnými mozkovými hemisférami. Ty určují buď pravostrannou, nebo levostrannou dominanci horní a dolní končetiny a smyslového orgánu (např. pravá ruka, pravé oko).

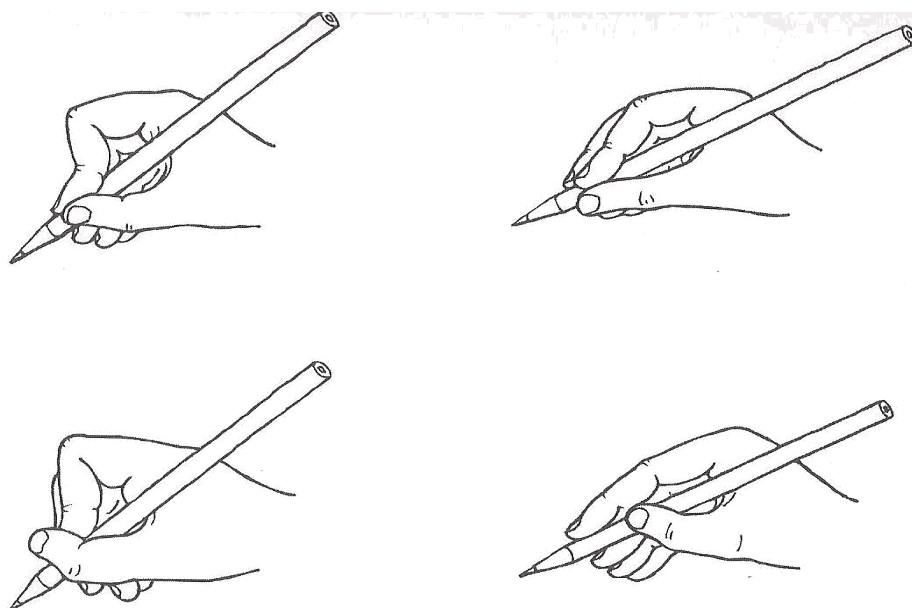
Okolo 4. roku života je už obyčejně zřejmé, kterou ruku dítě preferuje v denních činnostech, hrách a grafických aktivitách. Pokud využívá zejména levou ruku, nelze to považovat za chybné. V životních situacích i při kreslení a psaní levoruké dítě dosahuje stejně kvalitních výkonů jako pravoruké, a někdy i výjimečných. Laterality musíme v cíleném působení respektovat. Rozhodně není správné ji přecvičovat! Kromě vnější změny by došlo i k takovým změnám v mozku, jejichž následkem by mohly být poruchy psychomotorického i celkového osobnostního vývoje dítěte, a dále i změny v kvalitě života. Při přecvičování leváka na pravou ruku dochází totiž k anomální dominanci mozkových hemisfér, je narušena komunikační schopnost dítěte a jeho emocionální rovnováha a vznikají i deficity kognitivních funkcí. Násilné potlačování levorukosti omezuje posléze plný osobnostní růst. Proto je potřeba z ní vycházet jako z daného základu, který přiměřeně rozvíjíme. Vedení praváka nebo leváka nevyžaduje žádné odlišné přístupy. (Lipnická, 2007)

Úchop tužky

Správný úchop tužky v levé i pravé ruce

Nejběžnější varianty chybného držení tužky

(Bednářová, 2005)

Tužka leží na posledním článku prostředníku, seshora ji přidrží bříško palce a ukazováku. Pokud je pro dítě obtížné tento úchop navodit, je vhodné používat tzv. „trojhranný program“ (tužky a pastelky ve tvaru trojúhelníku, kdy každá strana trojúhelníku tvoří opěrný bod pro jeden prst). Samotný trojhranný program nestačí, je zapotřebí přítomnost a podpora dospělého. Pokud i nadále má dítě potíže s úchopem psacího náčiní, je vhodné používat speciální násadky na tužky, které ještě více fixují správné postavení prstů při psaní.

Správné postavení ruky při psaní usnadní naklonění pracovního listu, sešitu. Změna psaní mezi leváky a praváky je pouze v naklonění pracovního listu. U leváků je papír nakloněný levým rohem nahoru, u praváků pravým horním rohem nahoru.

Některé děti mívají při psaní potíže s tlakem na podložku a chybějícím uvolněním ruky při psaní. Nadměrný tlak na podložku je patrný z linie kresby, která je vytlačená, kostrbatá, často přerušovaná. Tlak poznamenává kresbu i tím, že neumožňuje plynulost pohybu ruky a tím plynulost vedení čáry.

Volba psacího náčiní často ovlivní tlak na podložku. Proto je vhodné vybírat měkčí tužky a pastelky, které dobře vedou stopu, dítě na ně nemusí tlačit.

(Bednářová, 2005)

3 Rozvoj grafomotorických listů u žáků s kombinovaným postižením v rehabilitačních třídách

3.1 Popis zařízení, a rozvoj tvorby grafomotoriky

Místem pro rozvoj grafomotorických listů byla základní škola speciální Nona v Novém Městě nad Metují. Místo děje pro tvorbu grafomotoriky byla rehabilitační třída.

Popis základní školy speciální

Hlavním cílem a posláním Základní školy speciální je pomocí specifických, výchovných, vzdělávacích a rehabilitačních metod poskytovat žákům s mentálním postižením a kombinovanými vadami komplexní péči, vybavit je souborem klíčových kompetencí na úrovni, která je pro ně dosažitelná a připravit je na další vzdělávání, pracovní a sociální uplatnění ve společnosti.

Pro jaké žáky je škola určena

Děti školního věku se smyslovým, tělesným, kombinovaným a mentálním postižením v oblasti lehké, středně těžké a těžké mentální retardace, které nemohou vzhledem ke svému postižení navštěvovat základní školu a potřebují individuální přístup a odbornou péči při plnění povinné školní docházky.

Základní škola speciální

V deseti ročnících základní školy speciální se vzdělávají žáci s takovou úrovní rozumových schopností, která jim neumožňuje prospívat na základní škole. Cílem výchovně vzdělávací práce je, aby ve vhodně upravených prostorách a při odborné pedagogické péči získali základní vědomosti, dovednosti a návyky potřebné k orientaci v okolním světě, aby dosáhli maximální možné míry samostatnosti a nezávislosti na pomoci druhých a zapojili se dle svých možností do společenského života. Výuka je zajištěna 1 učitelkou a 1 vychovatelkou a 1 asistent.

Popis rehabilitační třídy

Rehabilitační třída je školní třída pro děti s tělesným či mentální postižením a kombinovanými vadami při základní škole speciální.

Dětem se zde nepřetržitě věnuje pedagog, asistent pedagoga a osobní asistent. Děti jsou vzdělávány podle Rehabilitačního vzdělávacího programu pomocné školy, který je určen pro vzdělávání žáků s tak závažným mentálním postižením, které jim znemožňuje vzdělávání na úrovni praktické i pomocné školy, ale umožňuje jim, aby si v přizpůsobených podmínkách a za odborného speciálně pedagogického vedení osvojovali některé elementární vědomosti, dovednosti a návyky, které jim umožní získat určitou míru soběstačnosti, najít vhodnou formu komunikace s jejich okolím a budou napomáhat rozvoji jejich motoriky.

Rehabilitační vzdělávací program základní školy speciální umožňuje žákům s těžkým mentálním postižením, případně žákům s více vadami, uplatnit jejich právo na vzdělání a realizovat jejich tělesný a duševní rozvoj. U většiny žáků zařazených do Rehabilitačního vzdělávacího programu základní školy speciální již nelze reálně počítat se zvládnutím trivia. Lze u nich rozvíjet komunikační dovednosti, které jim umožní navázat kontakt s jejich okolím, rozvíjet jejich pohyblivost tak, aby dosáhli co nejvyšší míru pohybové samostatnosti a naučit je základům sebeobsluhy, která jim umožní určitou míru soběstačnosti. Každá dovednost, kterou si žáci osvojí, se projeví ve zlepšení kvality celého jejich dalšího života.

Každý žák má vypracovaný svůj individuální vzdělávací program, podle něhož je vzděláván v těchto oblastech:

Smyslová výchova - je zaměřena na rozvoj psychických funkcí prostřednictvím smyslového vnímání, především na cílevědomé vytváření vztahů smyslového vnímání, myšlení a řeči. Ve smyslové výchově by si žáci měli systematicky a opakovaně procvičovat zrakové, sluchové, čichové a chuťové vnímání, hmat, vizuomotoriku a prostorovou orientaci.

Rozumová výchova - skládá se z několika vzájemně neoddělitelných složek z rozvíjení poznávacích schopností a komunikačních dovedností, logického myšlení, pozornosti a paměti, vytváření početních představ a rozvíjení grafických dovedností. Jejím cílem je rozvoj rozumových schopností žáků na optimální možnou úroveň.

Pracovní a výtvarná výchova - rozvíjí jemnou motoriku žáků, zvyšuje jejich samostatnost, soběstačnost a nezávislost. Je složena ze tří vzájemně propojených složek: z nácviku sebeobsluhy a péče o vlastní osobu, výchovy k péči o okolní prostředí a vytváření pracovních dovedností a návyků. Ve výtvarné výchově se rozvíjejí tvořivé schopnosti a dovednosti žáků při využívání různých technik výtvarných činností a při práci s různými materiály.

Hudební a pohybová výchova - rozvíjí muzikálnost žáků, jejich rytmické a intonační schopnosti, pohybovou kulturu a napomáhá při rozvoji jejich řeči. Plní i funkce psychoterapeutické, pomáhá žákům k odreagování napětí, k překonávání únavy a zlepšování nálady. Podílí se na koncentraci jejich pozornosti.

Rehabilitační tělesná výchova - jejím úkolem je prostřednictvím pohybových aktivit přispívat ke zmírnění důsledků mentálního postižení žáků. Je zaměřena na rozvíjení aktivní hybnosti žáků, správného držení těla, zvládnutí základních pohybových dovedností, na rozvíjení a posilování pohybové výkonnosti a zvyšování tělesné zdatnosti. Zaměření rehabilitační tělesné výchovy musí odpovídat fyzickým i psychickým možnostem jednotlivých žáků, jejich zdravotnímu stavu a specifice jejich postižení.

3.2 Tvorba grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovanými vadami

Zásady při práci (podle Bednářové, 2005)

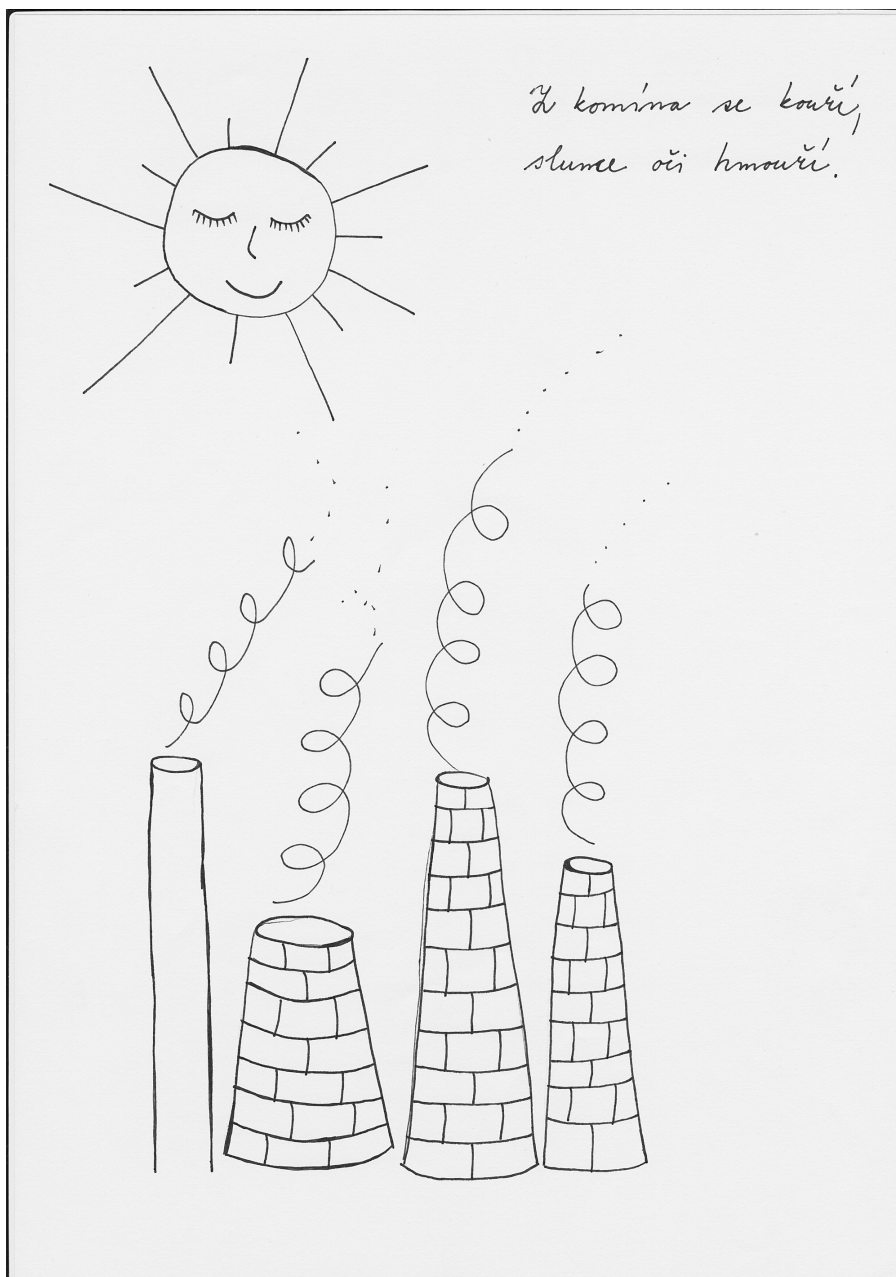
- s grafomotorickými listy je vhodné pracovat v pořadí, ve kterém jsou řazeny
- postupujeme od nejjednodušších prvků k obtížnějším
- pro žáka je důležitá motivace přiměřená jeho věku
- vždy vedeme k soustředění na práci, při neklidu, raději úkol zkrátíme
- pracujeme s žáky raději méně a častěji
- v případě, že je grafomotorický list pro žáka obtížný, odložíme jej a k práci se vrátíme později, vrátíme se k procvičení a upevnění předchozích prvků
- někteří žáci potřebují při kreslení více pomoci, podpory, podpůrných technik, mohou to být jak slovní instrukce, nebo zrková opora, tak opora hmatová
- žák potřebuje nacvičený prvek opakovat
- kreslení zahájíme vždy uvolněním ruky a na žáka při kreslení nespěcháme

3.2.1 Cvičení 1 – Čmárání všemi směry

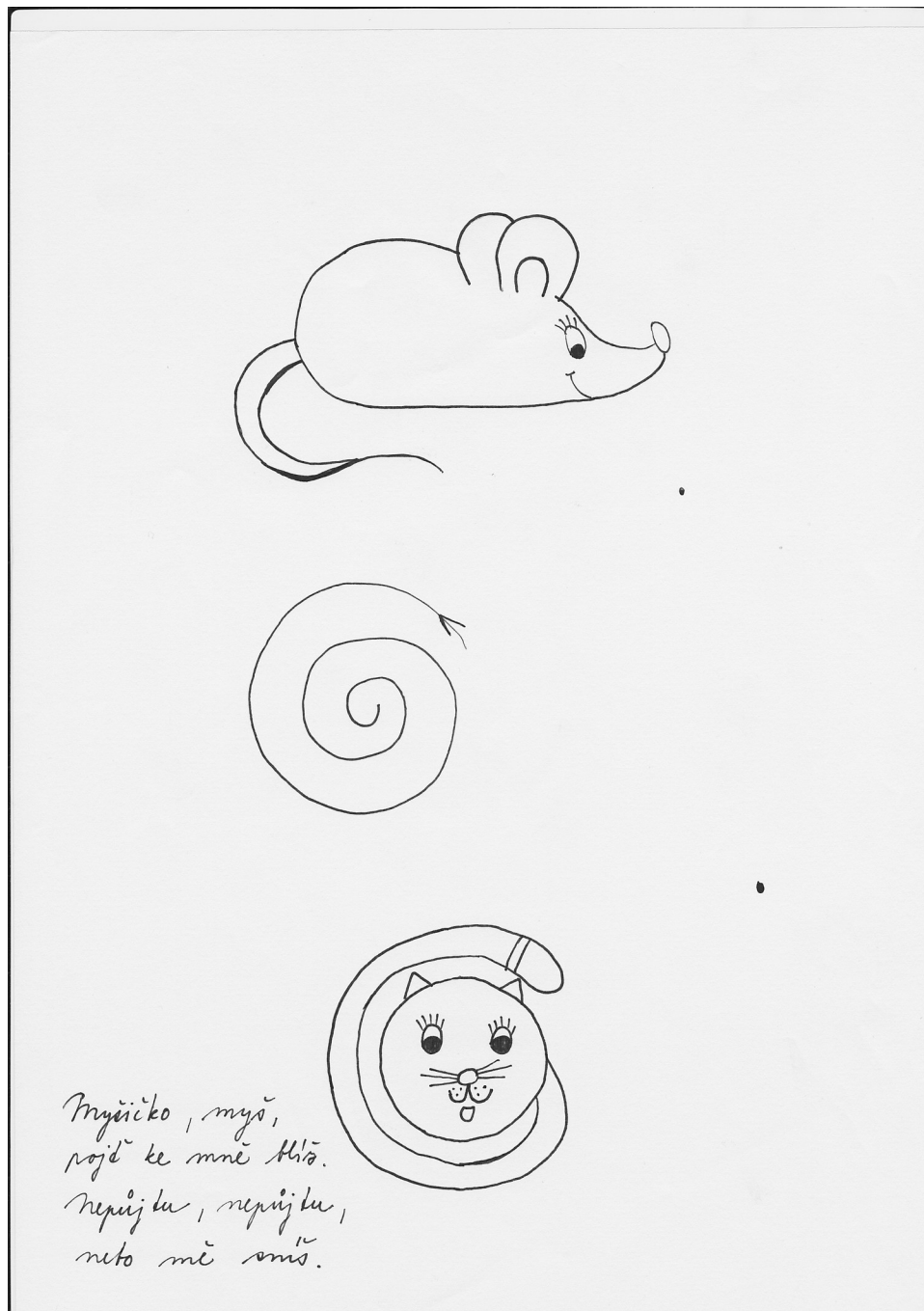
Říkadlo: Z komína se kouří, slunce oči hmouří.

Píšeme vázané kličky, další možné varianty (kouří se za autem, z čaje, ze stromu se snáší poslední list).

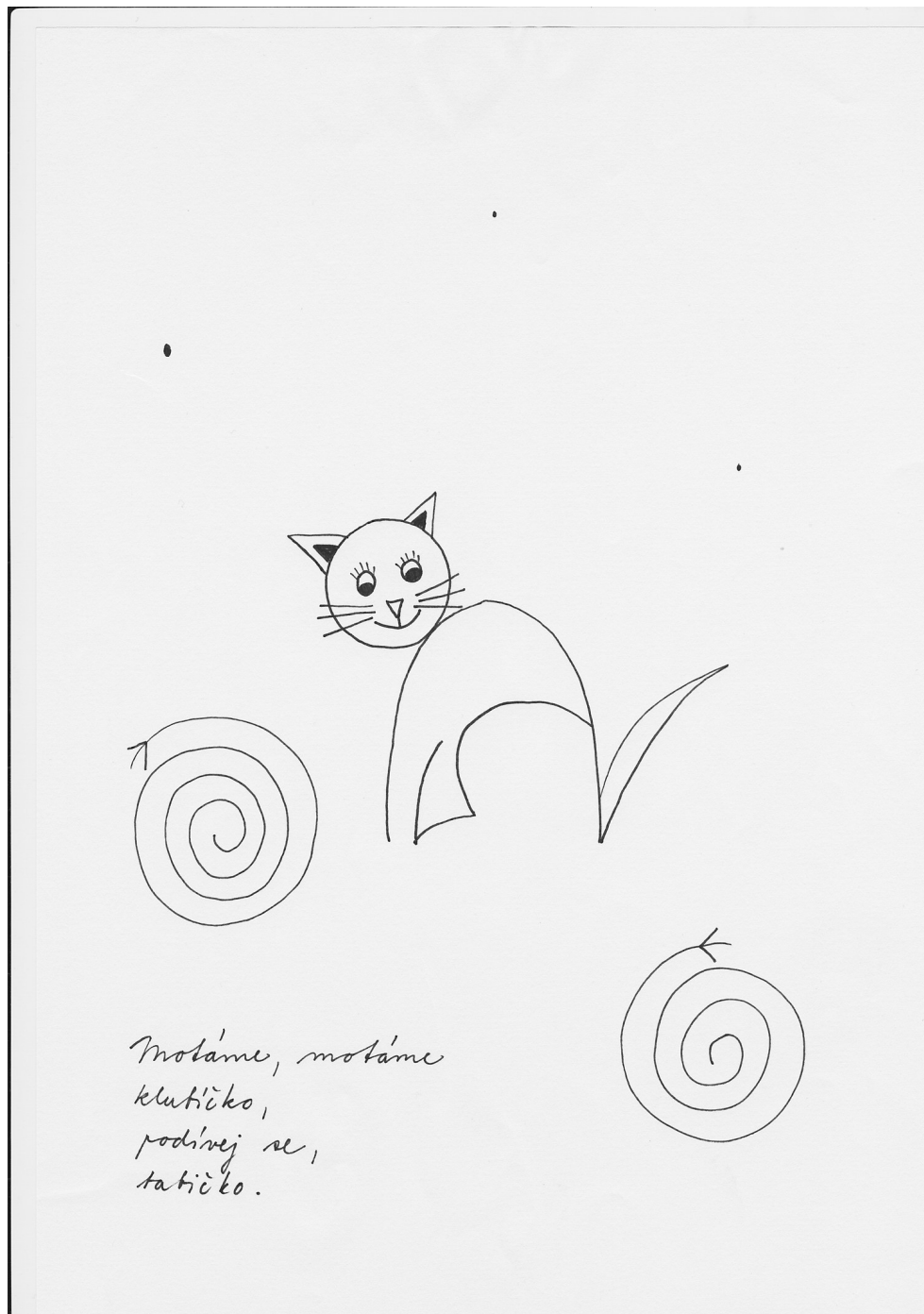
Říkanka: Myšičko myš, pojd' ke mně blíž, nepůjdu, nepůjdu, nebo mě sníš.

Nacvičujeme krouživé pohyby – klubička, motonice. Nevyžadujeme přesnost pohybů ani koordinaci ve vzdálenosti jednotlivých čar.

Říkanka: Motáme, motáme klubíčko, podívej se babičko.

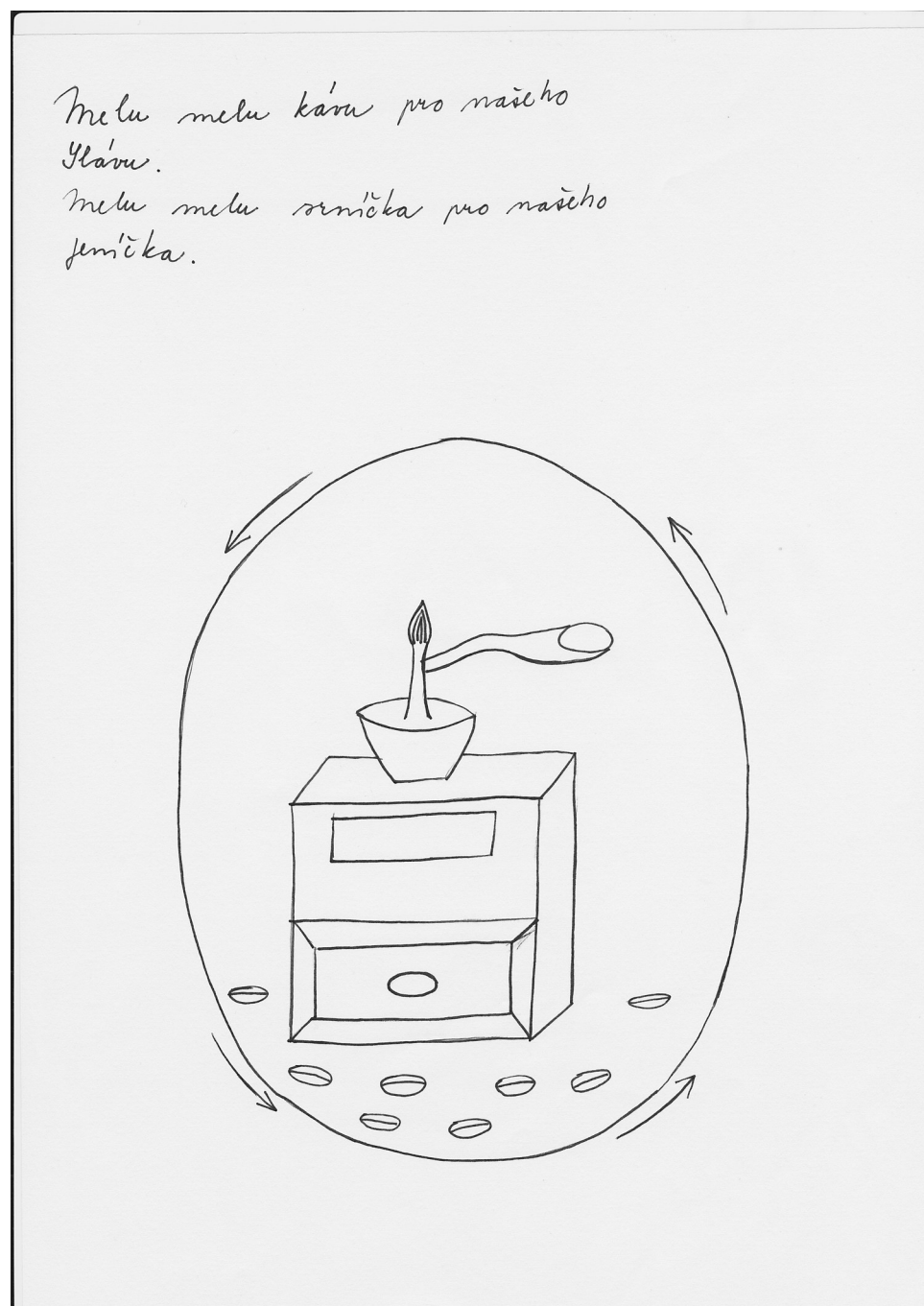
Nacvičujeme krouživé pohyby – další varianta grafomotorického cvičení na uvolnění ruky.

3.2.2 Cvičení 2 – Kroužení oběma směry

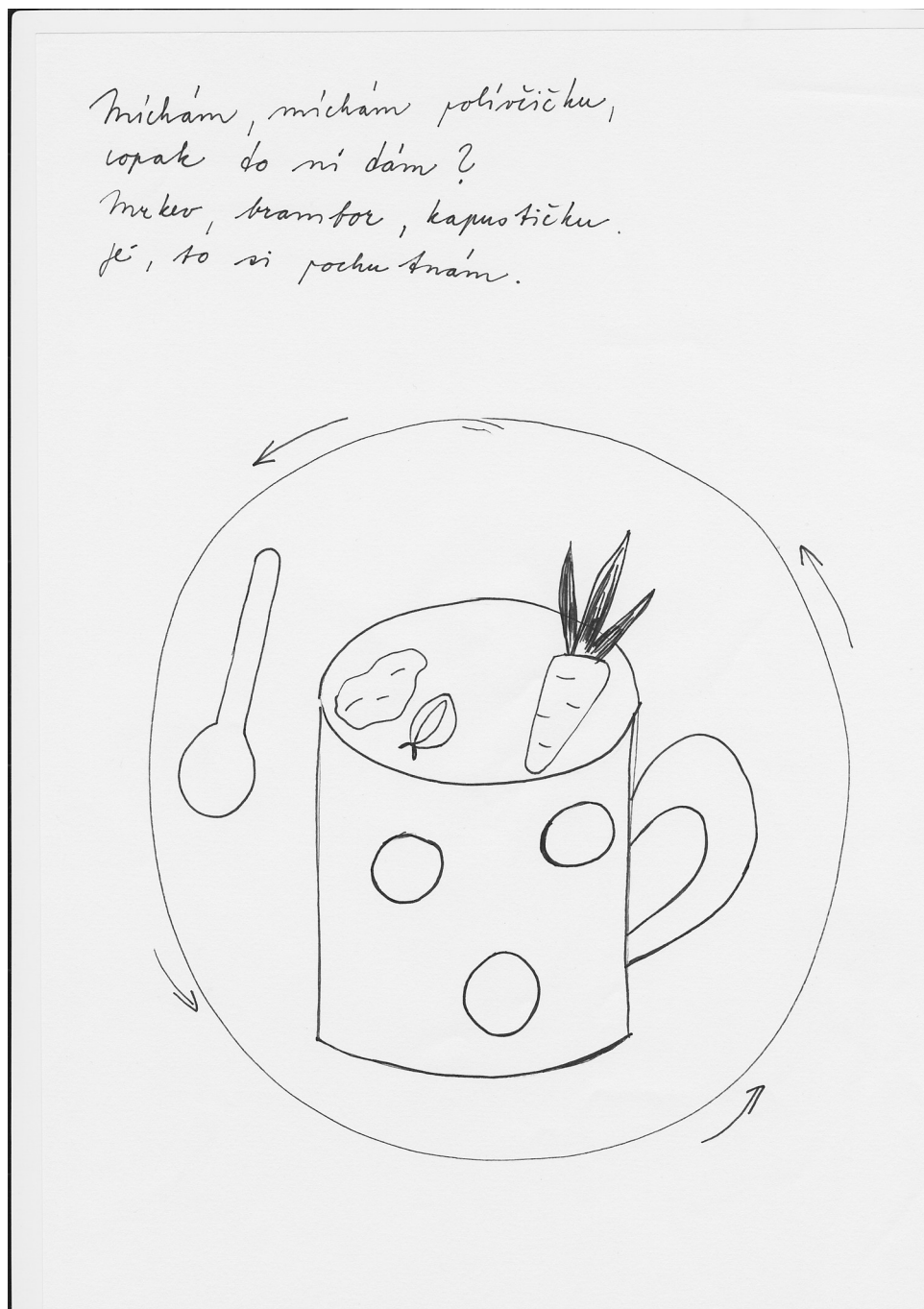
Řikanka: Melu melu kávu pro našeho Slávu. Melu melu zrníčka pro našeho Jeníčka.

Kruh opakovaně obtahujeme. Zpočátku je vhodné kreslit kruhy ve větším tvaru na velký papír. Základní pohyb paže vychází z ramenního kloubu, přes loket, zápěstí. Při kresbě dbáme, aby dítě nevyvracelo ruku v zápěstí.

Říkanka: Míchám, míchám polívčičku,
copak do ni dám? Mrkev, brambor, kapustičku.
Jé, to si pochutnám.

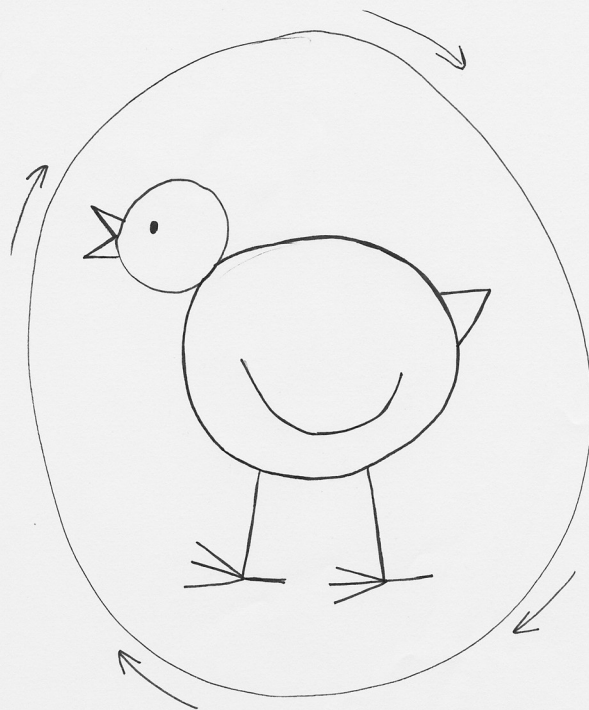
Kruhy při kreslení opakovaně obtahujeme, můžeme zkusit kreslit kruhy v menším tvaru.
Pokud je úkol pro žáka náročný, vrátíme se k větším kruhům

Řikanka: Naše malá slepička, snáší pěkná vajíčka. Vajíčka si srovnáme a potom je prodáme.

Naše malá slepička,
snáší pěkná vajíčka.

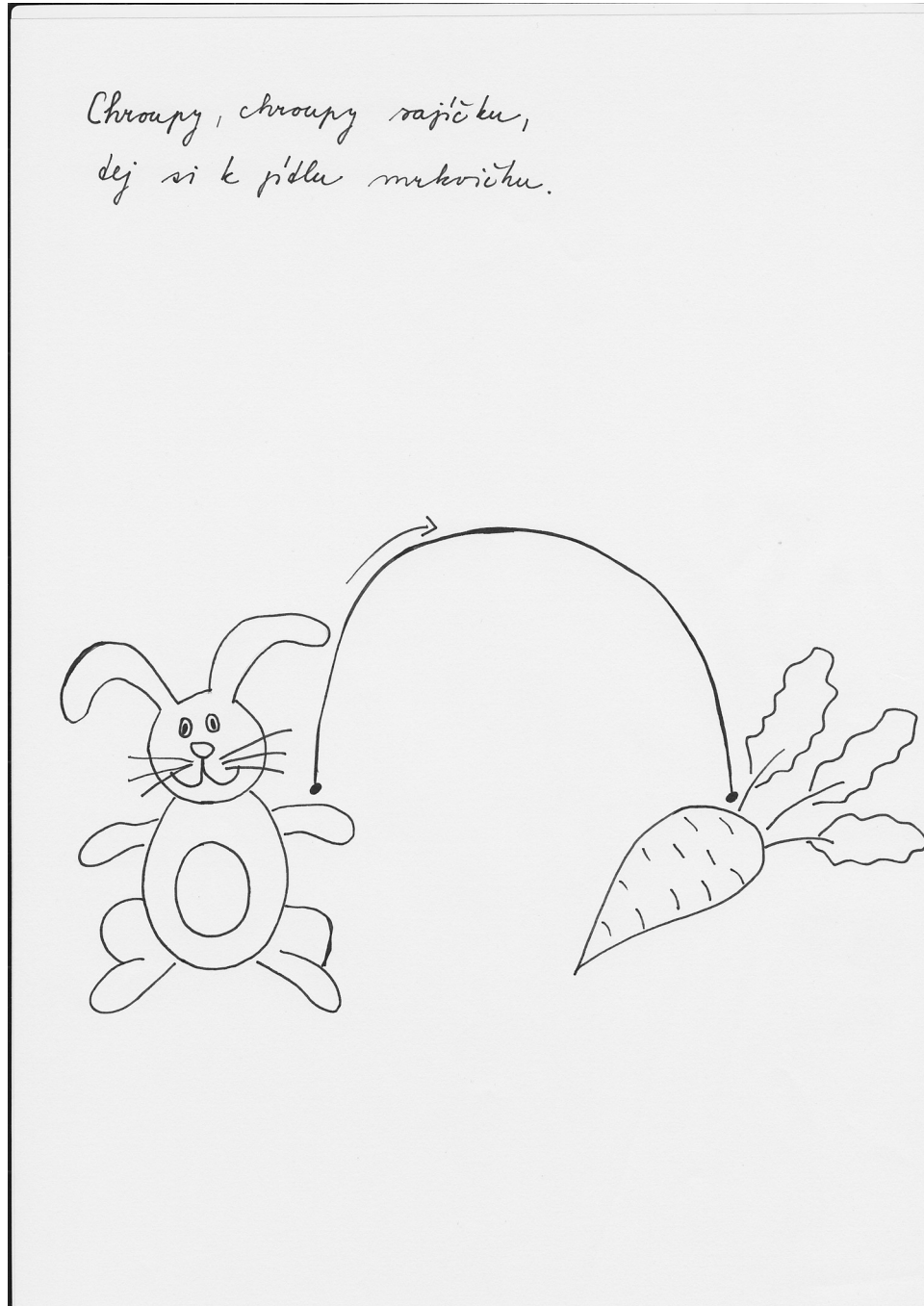
Vajíčka si srovnáme,
a potom je prodáme.

3.2.3. Cvičení 3 – Cvičení horního oblouku

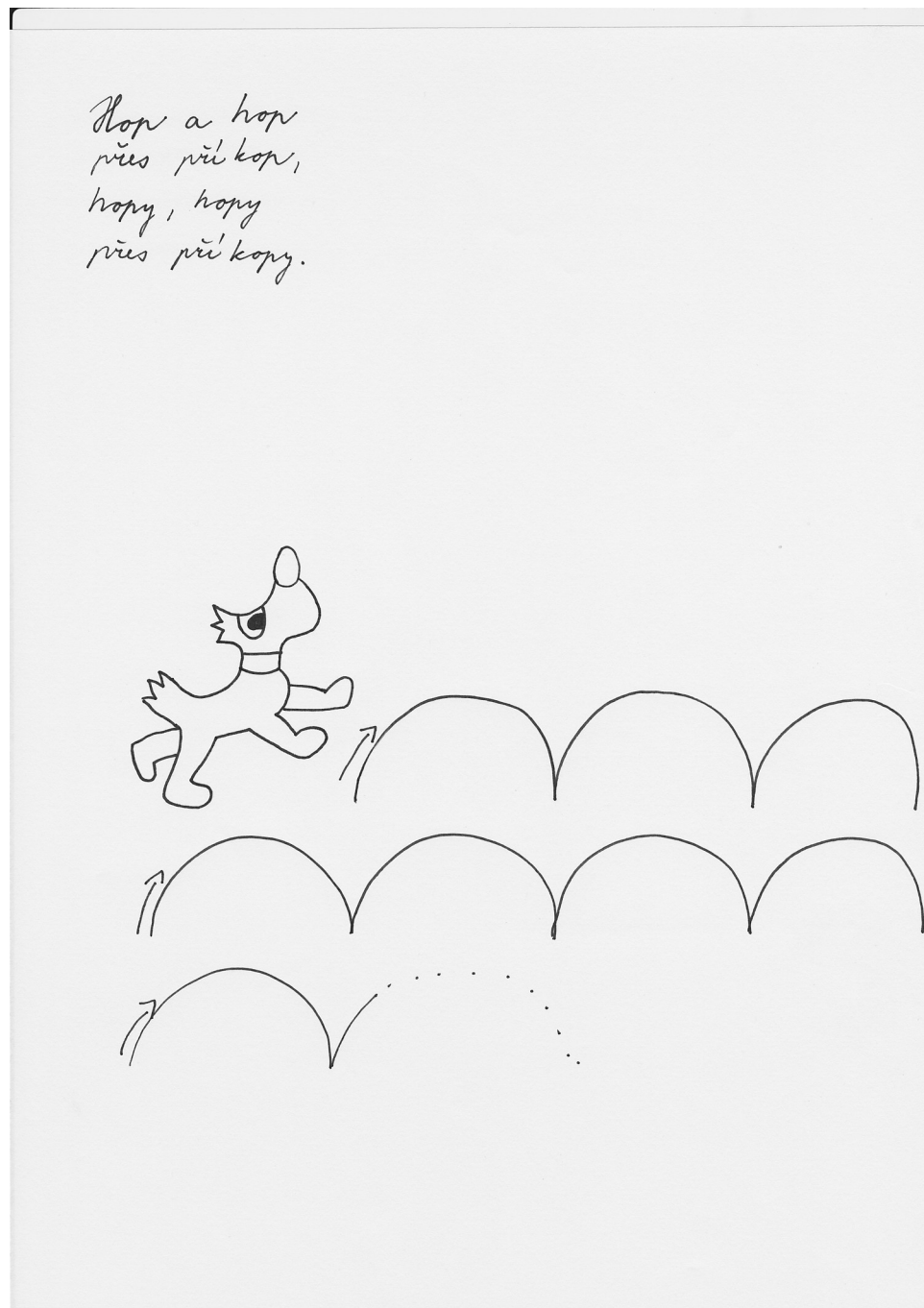
Říkanka: Chroupy, chroupy zajíčku, dej si k jídlu mrkvičku.

Cvičení horního oblouku můžeme navodit pomocí dráhy. Později pouze pomocí výchozího a cílového bodu. Kreslíme zleva do prava.

Řikanka: Hop a hop přes příkop, hopy, hopy přes příkopy.

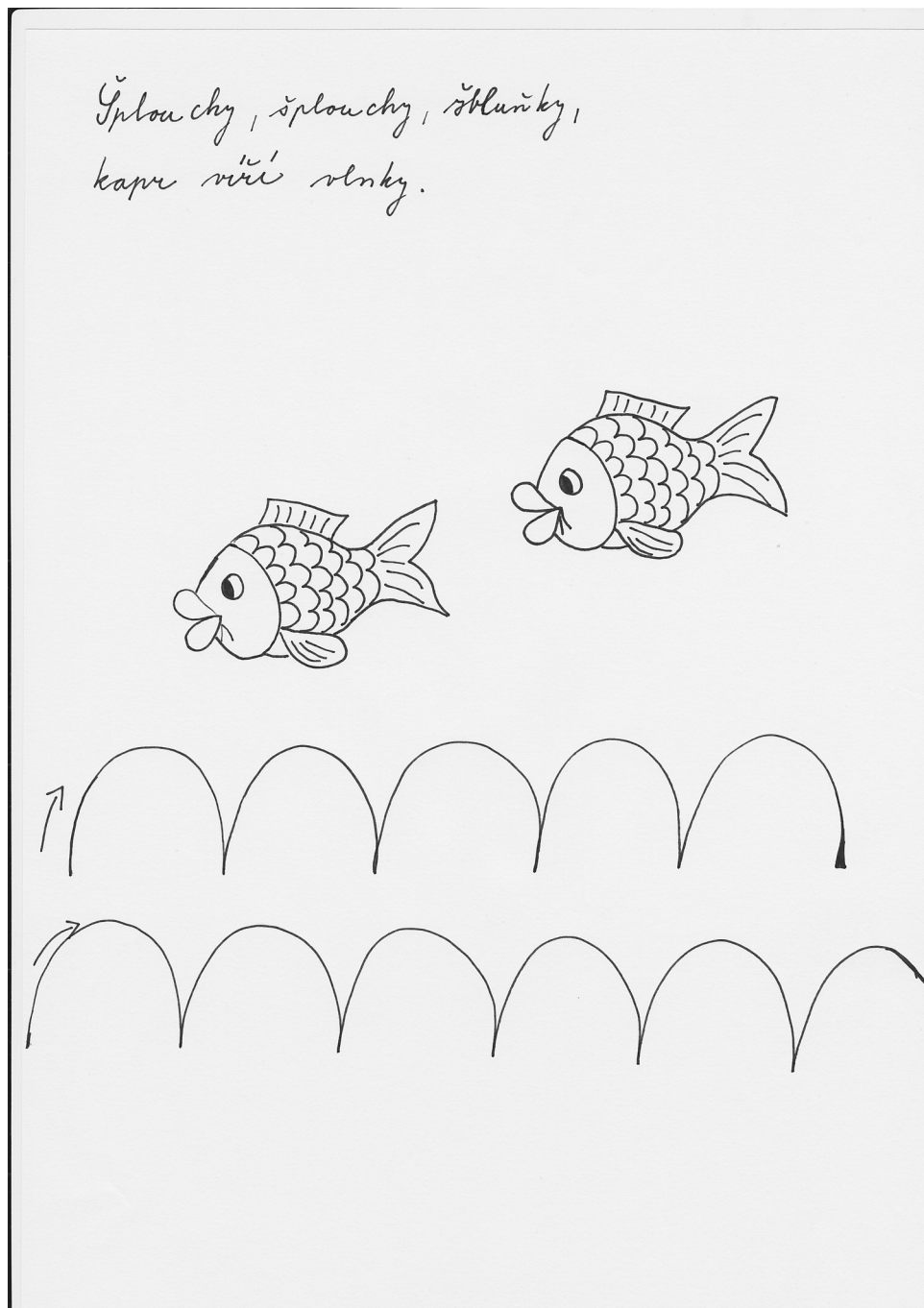
Nácvik menších horních oblouků, kreslíme zleva do prava.

Říkanka: Šplouchy, šplouchy, žbluňky, kapr víří vlnky.

Další grafomotorická varianta na procvičení horního oblouku ve zmenšené podobě.

3.2.4 Cvičení 4 – Cvičení dolního oblouku

Řikanka: Venku vítr fouká, jablíčko se houpá, houpy, houpy, ...

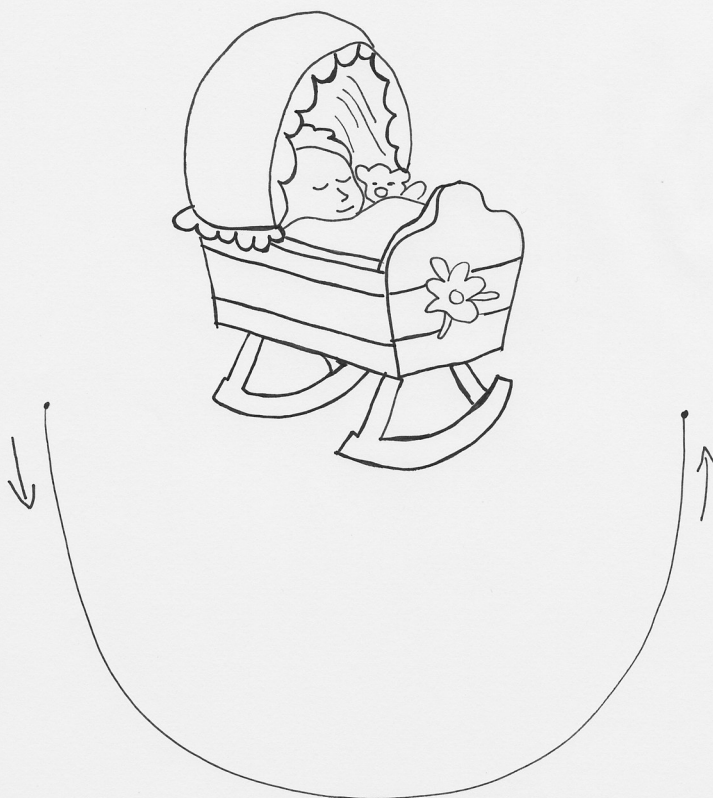
Cvičení dolního oblouku pomůžeme navodit pomocí dráhy. Žák kreslí nejdříve oblouk ve vyznačených liniích, čáru v každé dráze několikrát opakuje a až později kreslí oblouky samostatně.

Řikanka: Houpy, houpy, kočka snědla kroupy. A dědek jáhly, všichni se mu smějí.

Procvičení dolního oblouku. Další grafomotorická varianta.

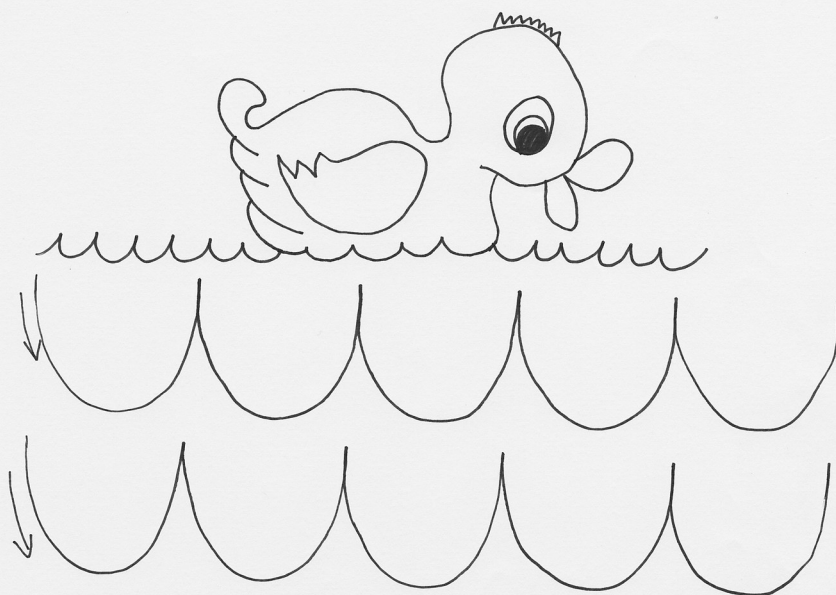
Houpy, houpy,
kočka snědla kroupy.
A dědek jáhly,
všichni se mu smějí.

Říkanka: Houpy, houpy houpáme, ve vodě se koupáme.

Kreslení kratších spodních oblouků. Kreslíme zleva do prava.

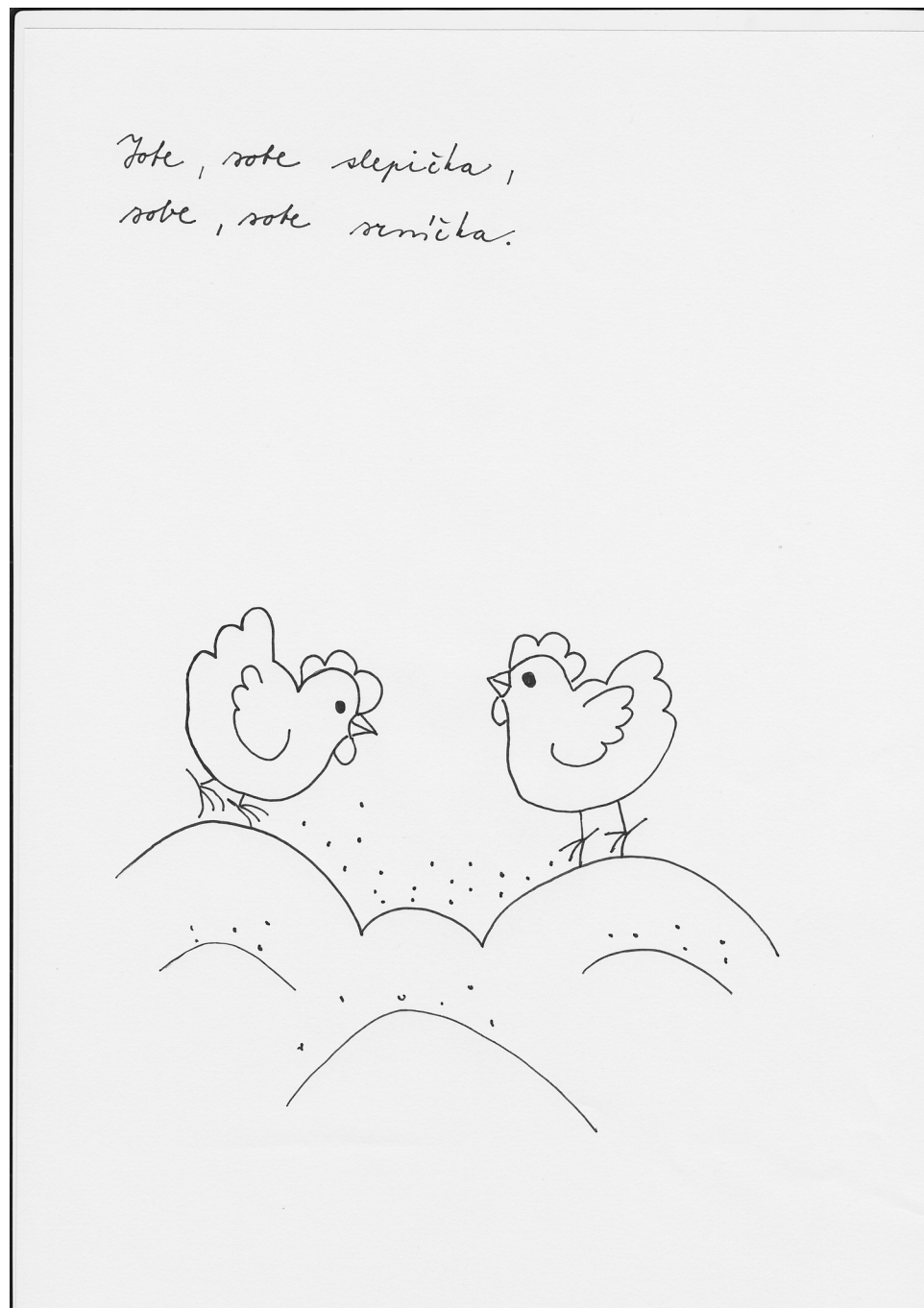
Houpy, houpy
houpáme,
ve vodě se koupáme.

3.2.5 Cvičení 5 – Dotyky hrotu na papíře

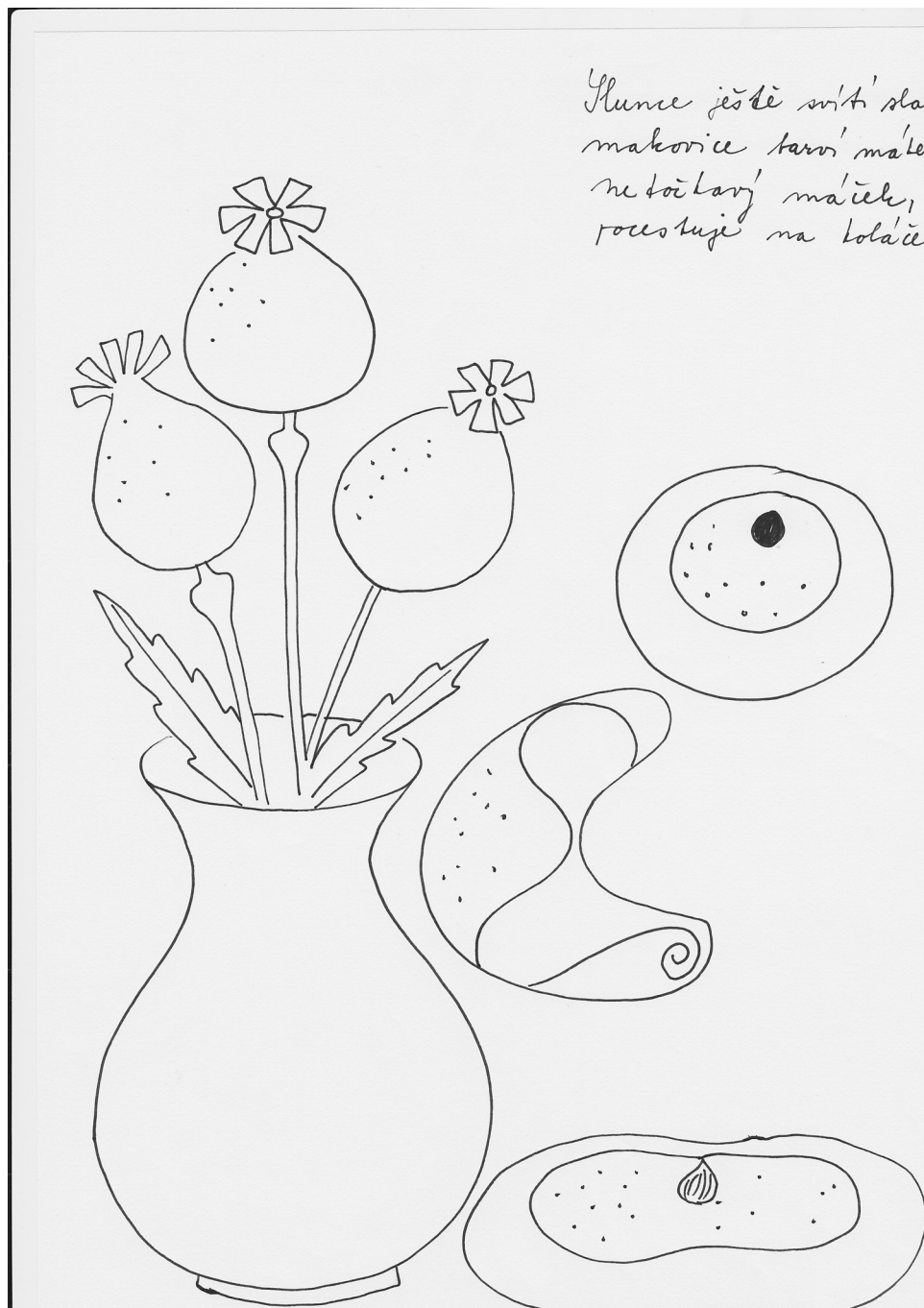
Řikanka: Zobe, zobe slepička, zobe, zobe zrníčka.

Při kreslení má žák ruku podepřenou.

Říkanka: Slunce ještě svítí zlatem, makovice barví mákem. Nedočkávaný máček pocestuje na koláček.

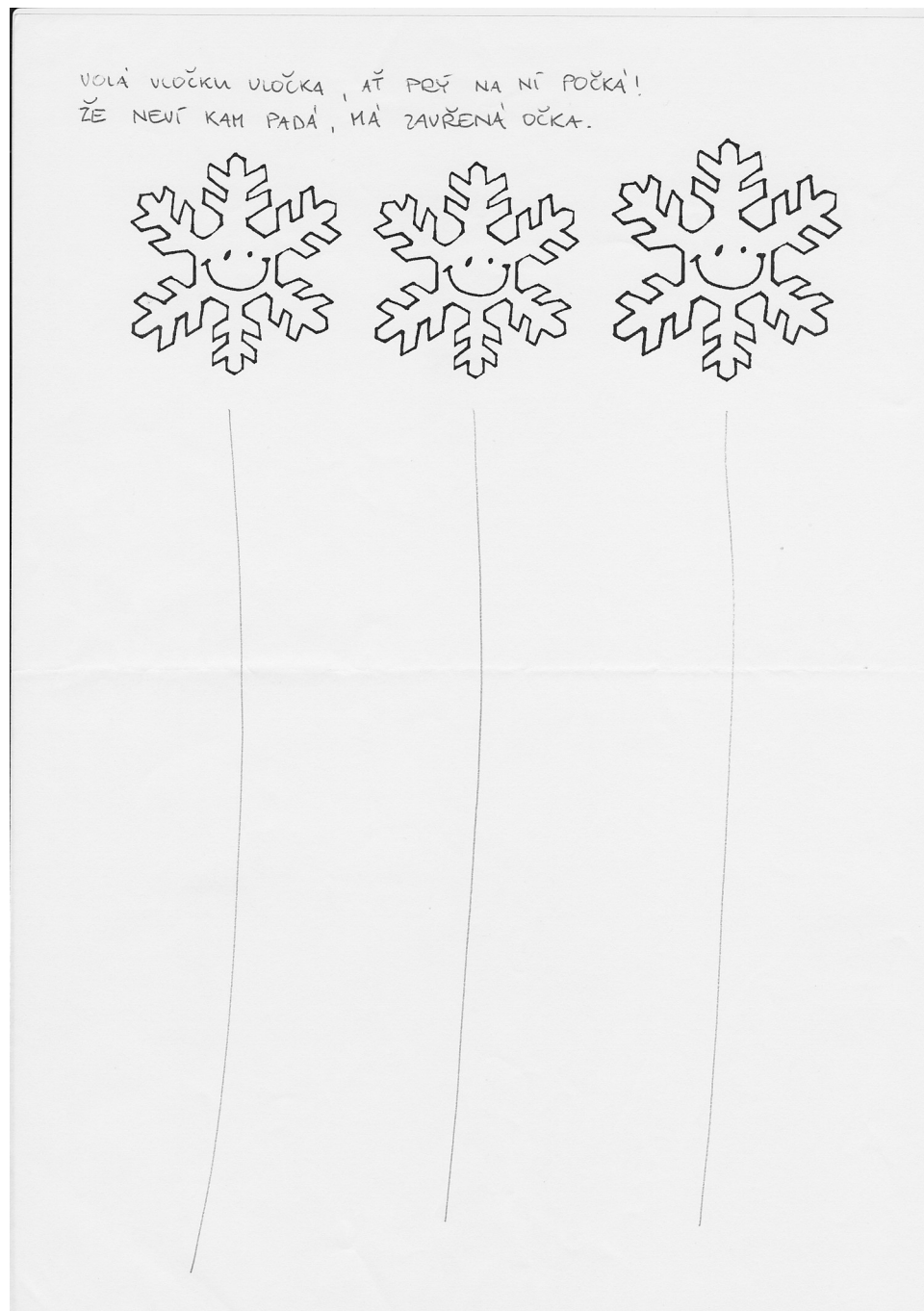
Další varianta grafomotorického cvičení.

3.2.6 Cvičení 6 – Koordinovaně vedená čára - svislá

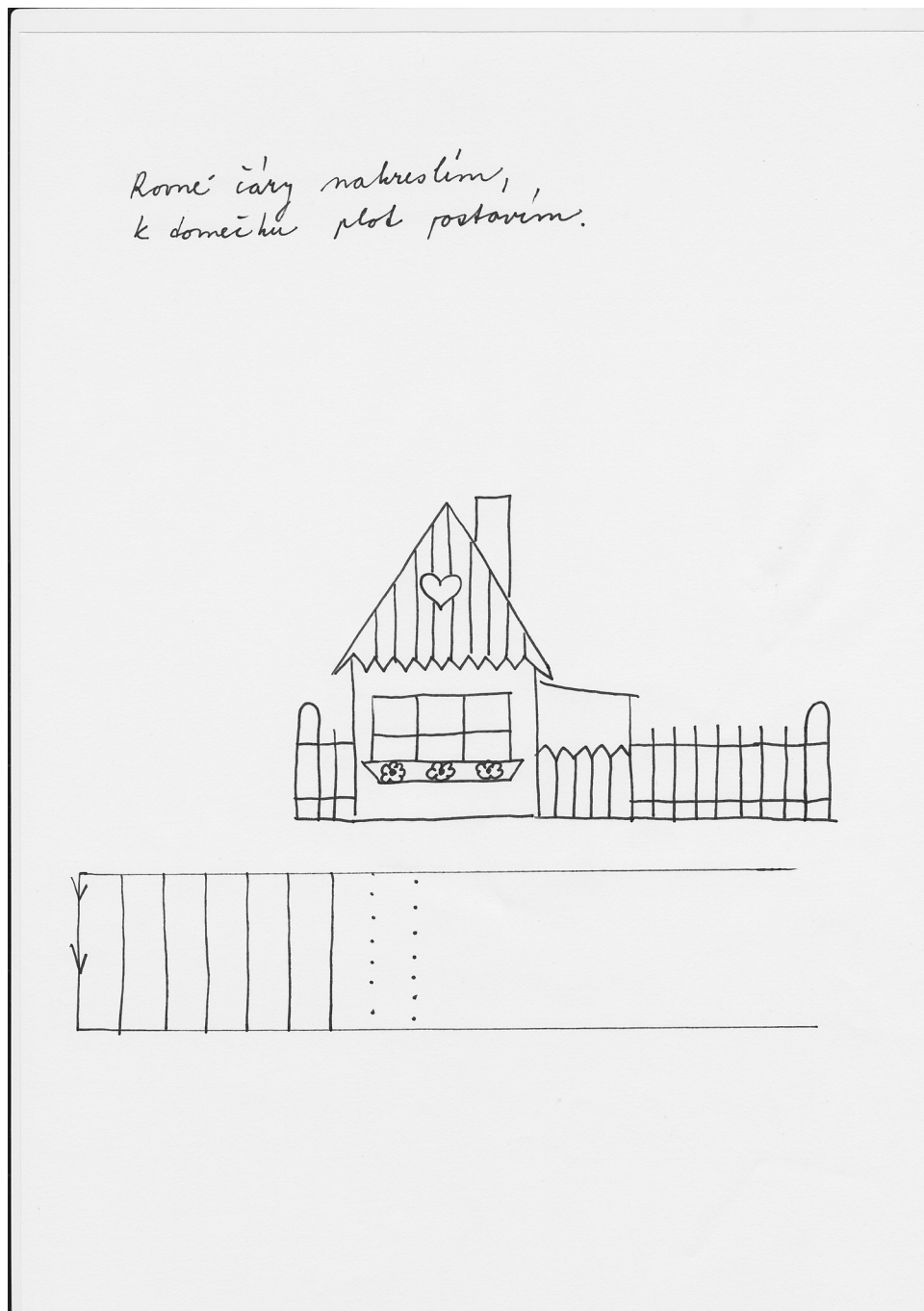
Řikanka: Volá vločku vločka, ať prý na ní počká, že neví kam padá, má zavřená očka.

Rovnou čáru vedeme odshora dolů, plynule a nepřerušovaně.

Říkanka: Rovné čáry nakreslím, k domečku plot postavím.

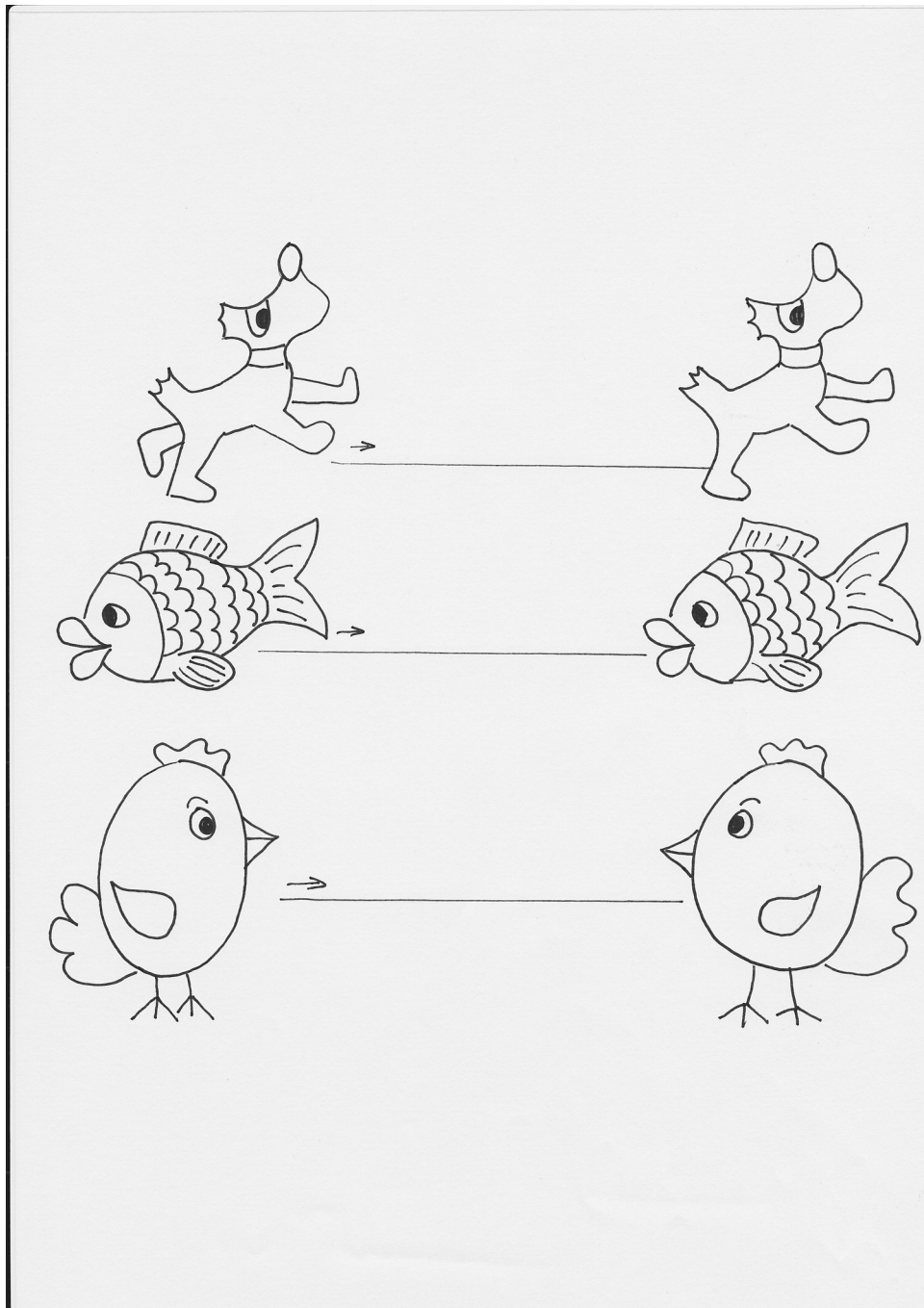
Čáru vedeme odshora dolů. Zde je kreslení obtížnější a náročnější na koordinaci. Body, které žák propojuje, jsou menší, čáry musí být cílenější, zvyšuje se jejich hustota a přidávají se nároky na koordinaci vzdálenosti mezi jednotlivými čarami.

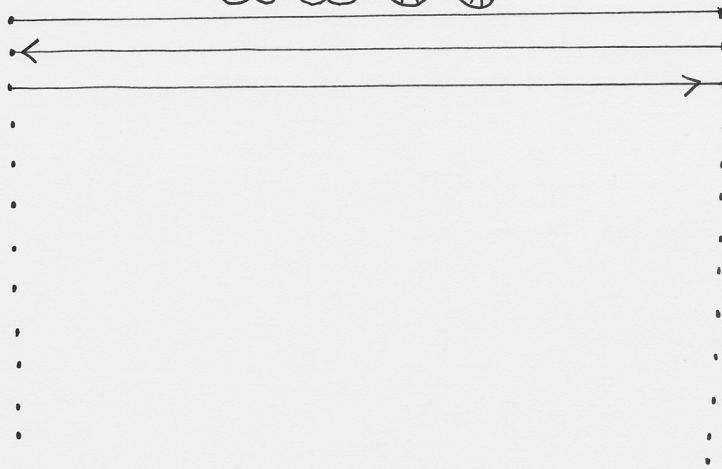
3.2.7 Cvičení 7 – Koordinovaně vedená čára – vodorovná

Vodorovné čáry kreslíme zleva doprava. Dodržení tohoto směru vedení čar podporujeme zautomatizování očních pohybů ve směru potřebném při pozdějším čtení i psaní.

Vodorovné čáry vedeme zleva doprava. Cvičení je náročnější na udržení vzdálenosti mezi čarami.

Tam a zpět.

Závěr tvorby grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovanými vadami

Absence grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovanými vadami mě vedla k tomu, abych vytvořila ve své bakalářské práci na téma: Rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovanými vadami v rehabilitačních třídách, sborník cvičení na rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky.

Každé cvičení je doplněno o rytmickou říkanku či básničku, která žáka motivuje a podněcuje při psaní. Grafomotorická cvičení jsou rozdělena vzestupně od nejjednodušší tvorby grafomotoriky po složitější tvorbu grafomotoriky.

Při výuce se žáky v rehabilitačních třídách jsem měla tu možnost zjistit výhody či nevýhody u různých grafomotorických cvičení.

Výuka jemné motoriky a grafomotoriky v rehabilitačních třídách je u každého žáka s kombinovanými vadami individuální. Práce se žáky s kombinovanými vadami je náročná a vyžaduje od speciálního pedagoga velikou trpělivost, neboť mnohé získané dovednosti si žák upevňuje pomalým tempem a je nutné přizpůsobit vzdělávání v souladu s respektováním jejich specifických potřeb.

Veškerá grafomotorická cvičení v bakalářské práci jsem uvedla z praktické zkušenosti, a díky tomu pro mnohé žáky jsem usnadnila a zjednodušila začátky výuky grafomotoriky.

4 Závěr

V bakalářské práci byla popsána problematika rozvoje jemné motoriky a grafomotoriky pro žáky s kombinovanými vadami v rehabilitačních třídách. Přínos spočívá v charakteristice kombinovaného postižení, v odborném popisu jemné motoriky a grafomotoriky a na závěr vytvoření sborníku s grafomotorickými cvičení s říkankou. Tvorba bakalářské práce mě napomohla prostudovat dostupnou odbornou literaturu uvedenou v seznamu literatury. Při práci se žáky je nedílnou součástí, aby speciální pedagog měl odborné znalosti o vývoji jemné a hrubé motoriky a poznatky o rozvoji grafomotoriky.

Tvorba grafomotoriky u žáků s kombinovanými vadami vede k uvolnění ramenního, loketního a zápěstního kloubu a napomáhá k správnému úchopu psací potřeby. Žáci se zapojují v psaném projevu aktivně a práce je baví. V systematickém procvičování grafomotoriky dochází k viditelnému zlepšení v hrubé i jemné motorice, což se projevuje i v dalších předmětech – pracovní výučování, výtvarná výchova a tělocvik. Žáci pracují s velkým nadšením.

Vzdělávání žáků s kombinovanými vadami v rehabilitační třídě má význam a velkou měrou se podílí na individuálním rozvoji, který napomáhá k dalšímu zkvalitnění jejich života. To, že je umožněn žákům s kombinovanými vadami docházet do školy, je významným článkem v přístupu k znevýhodněným jedincům ve vyspělé společnosti. Umožňuje žákům prolomit izolační bariéru a nenásilně zabezpečuje cestu integrace do společnosti. Na druhou stranu poskytuje i rodině možnost žít „normálním“ životem.

Tato práce by mohla sloužit jako praktický materiál pro pedagogy rehabilitačních tříd při nácviu grafomotorických dovedností. Pracovní materiál doplněný o konkrétní ukázky s říkankou by mohl být inspirací pro práci s takto znevýhodněnými žáky. V současné době je na trhu stále nedostatek učebnic, pracovních sešitů a cvičných listů pro žáky s kombinovanými vadami. Většinu pomůcek a pracovního materiálu pro výuku si pedagog vyrábí sám.

Díky speciálnímu vzdělávání se zjišťuje, že i u žáků s kombinovanými vadami je určitý rozvoj schopností a dovedností možný. Každý sebemenší vývoj v mentální, smyslové nebo motorické oblasti napomáhá k celkovému zkvalitnění jejich života.

Seznam použité literatury

- BEDNÁŘOVÁ, J. *Mezi námi pastelkami: Grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 3 do 5 let*. Brno: Computer Press, 2005. 64 s. ISBN 80-251-0809-0.
- LIPNICKÁ, P. *Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-244-7
- LOOSEOVÁ, A. C., PIEKERTO VÁ, N., DIENEROVÁ, G. *Grafomotorika pro děti předškolního věku*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-540-7
- LUDÍKOVÁ, L. a kol. *Kombinované vady*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1154-7
- MÜLLER, O., VALENTA, M. *Psychopedie*. 1. vyd. Praha: Parta, 2003. 443 s. ISBN 80-7320-039-2.
- PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*. Brno: MSD, spol. s r. o., 2006. 208 s. ISBN 80-86633-40-3.
- SVOBODOVÁ, J. *Metodika rozvoje grafomotoriky a počátečního psaní*. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2001. 34 s.
- SYNEK, F. *Říkáme si s dětmi: Logopedické hříčky*. Praha: Nakladatelství ArchArt, 1994. ISBN 80-901500-0-4
- ŠIŠKA, J. *Mimořádná dospělost: Edukace člověka s mentálním postižením v období dospělosti*. Univerzita Karlova v Praze, 2005. ISBN 80-246-0992-4
- VANČOVÁ, A. *Edukácia viacnásobne postihnutých*. Bratislava: Safienta, 2001 ISBN 80-967108-7-X
- VÍTKOVÁ, M. *Kapitoly z úvodu do speciální pedagogiky*. Brno: MU, 1992. ISBN 80-210-0475-4.